

teszk” játékok inspirációja is. A kelleténél halványabbra sikerült Illyés korai és kései — „leíró-tárgyas” és „gondolati-tárgyas” — verstípusainak poétikai elkülönítése is. Néhol pedig zavaróan hat kép és szöveg összehangolatlansága: a gondolatmenetben szereplő 1906-os nagyobb és 1912-es szűkebb családi képet az illusztrációk közt hiába keressük. (Jóllehet a képszerkesztő Molnár Edit válogatása igényes teljesítmény.)

Rokonszenves vonás Tüskés könyvében, hogy Illyés portréját nem parnassien távolságtartással, hanem a tárgy iránti szeretettel rajzolja. „Írója nem titkolja, hogy a költő mellett áll, eszméi hívének vallja magát, s az életműnek kijáró, illő és szükséges tisztelettel pillant rá” — olvassuk bevezetőjében. Bizonyára lesznek, akik apologetikát kiáltanak erre, pedig a vitathatatlan ideák melletti kiállást meg kell különböztetnünk a kritikátlan elfogultságtól. A szerző igazságtevő szándékkal, az adatszerű és logikus bizonyítás módszerével korrigálja az emlékezetes 1958-as állásfoglalás sommás ítéletét, mely Illyésre mint népi íróra a „harmadikutas nacionalizmus” bélyegét sűti. Az *Új Szellemi Front* idején egyetlen olyan mondatot se ír le, amely a Gömbös-kormányzat iránti elvi engedékenységet tanúsítaná. (A lelőhely megnevezésében a *Magyarország* minden bizonnyal elírás *Magyarország* helyett.) Az okfejtésben az „árulás” régi vádpontja mellett az újabb keletű „opportunizmus”-é is megdől: Illyés az ötvenes éveket a magatartás realizmusával ugyan, a kor beszűkült horizontját a maga életművében is megsínylőn, de a gondolkodói autonómia megőrzésével vészeli át. Hogy milyen nagy szükség van e tisztázásra, Tüskés a *Válasz* 1972-ben kiadott repertóriumának a folyóirat „anakronizmusát” fejtegető előszavára hivatkozik. De hozhatnánk közelebbi példát is: az ötvenedik évforduló ürügyén a lap szerepét méltató egyik emlékező cikkben találjuk, hogy megszüntetése 1949-ben régi, előregedett házak lebontásához hasonlítható, melyek helyébe új, korszerű lakótelep épül (Bata Imre). Mintha a *Válasz* irodalma nem lett volna frissebb és modernebb, mint ami a helyébe jött! Van olyan álláspont is, mely az Illyés-féle közéletiséget a konzervativizmus hibájában marasztalja el, pedig már az „utolsó nemzeti költőként” elparentált Adyról beigazolódott, mennyire igaztalan e föltételezés. Tüskés elemzéseiből kitűnik, hogy Illyés a hagyományos (petőfies) költőszerepet is megújítja, pályája — egész a hetvenes évekig — teli van Sturm und Drangokkal, ám modernsége mégis mindenekelőtt gondolkodása elevenségében rejlik, a magyarság sorskérdéseinek vizsgálatában.

Hogy Illyés életműve szocialista kultúránk, mai közgondolkodásunk szerves elemévé váljék, sok még a végeznivaló. Eszmetörténeti feladat: viléggképének egybevetése Németh Lászlóéval, Bibóéval, József Attiláéval. Poétikai teendő: alkotói esztétikájának, műfajainak tüzetes leírása. Irodalomtörténeti program: költészetének és prózájának integrálása a két világháború közötti s újabb kori magyar irodalom eszme- és stílustörekvéseivel, áramlataival. Tüskés könyve a nélkülözhetetlen alapot, a kiindulópontot adja meg e munkához. A kontúrokat rakja fel a portrén, amelyeket tovább kell árnyalni. (*Szépirodalmi Kiadó, Arcok és vallomások.*)

GREZSA FERENC

Csorba Győző: Simeon tűnődése

A korábbi kötetek olvastán legtöbbször „főlényes” mesterségbeli tudásról beszéltek Csorba Győzőnél. A megállapítás kétségtelenül jogos, ugyanakkor kötetekben nem csupán a mesterségbeli jártasság többféle megnyilatkozását kell látnunk, hanem azt is, hogy e mögött komoly, etikus gondolati építmény húzódik meg. Nemcsak arról van szó, hogy Csorba Győző nyitottan figyel a világban zajló eseményekre, s különösképpen érzékenyen a közvetlen kör-

nyezetében észlelhetőkre, hanem arról is, hogy ezek a megfigyelések végül is hatványozódtak, s eljutottak az összegeződés pontjára, egy minőségileg más, új nézőpontú megközelítéshez. Csorba új kötetének záró ciklusában maga is jelzi, hogy „merőben más” igyekszik kifejezni, mint amit eddig mondott, s mint amit korábban mások, költőtársai és elődei leírtak. Ez egyfajta nézőpontbeli változásra utal Csorba Győző költészetében. Az aspektus módosulása persze nem úgy jelenik meg a könyvében, hogy ez látványos, az eddigiektől elütő tartalmakat és formákat mutatna. A „merőben más”, még egyszer alá kell húzni, benső, szemléleti átalakulást jelent.

Az ember és a természet viszonyáról szólva legtöbbször az ember oldaláról közelítették meg a kérdést. Csorba Győző új kötetének utolsó ciklusában viszont van egy vers, melynek az a címe *Van és marad*. Ebben a föld, a víz és az ember kapcsolatát a hagyományostól eltérő aspektusból írta le. Mindenki által ismert jelenség, hogy mennyire romlik környezetünk, a föld az életlehetőségek szempontjából, s az is, hogy ennek a romlásnak csaknem kizárólagosan az ember az oka. A romboló hadat, a természetet pusztító embert napóleonokkal azonosítja Csorba Győző. Ebben nemcsak ötletet kell látnunk, hanem azt is, hogy a név egyfajta világbíró törekvéssel asszociálható. Ugyanakkor a költő hangsúlyozza, hogy a napóleonok hadának is el kell pusztulni. Az állandóságot az ember és a természet kontaktusában nyilvánvalóan az utóbbinak kell képviselni, mert a föld, a víz „van és marad”, ahogy Csorba mondja, és fölényes anyagi erejénél fogva hordja évek millióját, nyugalmasan, csöppet sem tántorodva.

A „merőben más” nézőpont egyik vonását a címadó versben kell keresnünk. Hosszú idő óta jelentős gond az írástudók számára, vajon pontosan megértik-e gondolataikat, követni tudják-e eszméiket azok, akik olvassák. Ezzel párhuzamos nehézség, hogy megértik-e egymást a beszélt nyelvben az emberek. Ismert kifejezés, ami különösen akkor kerül elő, ha idegenekkel meg tudjuk értetni magunkat, hogy „egy nyelvet beszélünk”. De ennek az azonos nyelvnek a beszélése — Csorba tapasztalatai szerint — sem hozza meg mindig a kívánt eredményt, ez sem juttat el bennünket ahhoz, hogy alaposabban megértsük egymást. Sőt, mindig több lesz a félreértés, egyre menthetetlenebbül szakad darabokra az ember(iség). Nem tudja megértetni magát, mert a grammatika, a szókincs, a retorika nem mindenki számára ugyanazt hordozza. Közelednünk kellene tehát, s ennek a megértésen át kell történnie, éppen az ember(iség), kicsit drámaibban fogalmazva, a megmaradás érdekében. A *Merőben más* ciklus tartalmaz Csorbánál olyan verseket is, amelyek éppen a megmaradást, az emberiség jövőjének rajzát tűzték ki célul. Azt, hogy megmutassa, ha tetszik, rádöbbense az olvasókat és remélhetőleg azokat is, akiket illet, arra, mennyi önpusztító erő, indulat, gondolat halmozódott föl az ember(iség)ben. Eső olvasásra talán megint csak ötletnek tűnhet az, hogy *Rémképek az emberiség történetéből* című versében az Iliászból hozott részleteket párhuzamba állítja Hirosimával. A gerely vagy a dárda egy-egy harcost pusztított el, viszont ahogyan Csorba Győző fogalmaz — egyetlen primitív kis atombombácska (itt a kicsinyítőnek tartalmi jelentősége van) képes volt 80 ezer gyermeket, felnőttet, férfit és nőt elpusztítani, és sok ezret még később. A triptichon harmadik része a jövőre tekint. Itt megint egy pontos, megrázó jelzőt írt le az önpusztításról; „elsőrangú” H-bombák ledobásáról szólt. Azok nyilván X-millió embert tudnának már megsemmisíteni. De abban az esetben ki jegyezné le az áldozatok számát? — kérdezi a költő. Trója ostrománál, Hirosimánál voltak krónikások. De ki lesz abban a jövőben, ami az emberre várhat, a krónikás? Ha lesz is, ki tanul belőle? Végül is a háromtételes rövid vers tanulsága éppen az, hogy az Iliász harcaiból meg Hiroshima kataklimájából tanult-e az emberiség annyit, hogy elkerülje az X napot, illetve az X millió elpusztítását. Csorba Győző pontos kötet szerkesztői munkáját mutatja, hogy az emberiség jövőjét féltő, fölrazó és megrázó vers mellé odatette azt, amit 1979 végén írt, a *Ténymegállapítást*. Puritán, versnél meglehetősen szokatlan cím. Miről beszél ebben a költeményben? Arról, hogy mennyi ember, hány tízezer gyerek és felnőtt hal éhen az eddigi fejlődés csúcán. A kontraszt megdöbbentő. Az elért eredmények, a belátható út valóban azt sugallják, hogy az emberiség csodálatos lépéseket tett meg. De Csorba önnön gondolatai közül azt sem engedte kihullani, hogy mindennek ellentéte-

leként pusztít az éhség, az emberiség is őrlí önmagát. A vers írásakor Csorba nem láthatta még azt a világstatisztikát, amelyik a gyermekek évét dolgozta fel. Abból kiderül, hogy a nemzetközi gyermekévben 17 millió fiataikorú halt éhen a világon, s összehasonlító adatként az is tény, hogy napi fél dollárral meg lehetett volna menteni őket. A világnak erre nem volt napi ötven centje! Az érvek puritánságáért, a szenttelen ténymegállapításért tartom fontosnak ezt a verset.

Csorba költői szemhatárának tágasságát, horizontjának egyetemességét jelzi, hogy zökkenő nélkül bele tudta építeni kötetébe, lírai világába az univerzális gondokat. A főszólam természetesen az, ami jó néhány évtizede jellemző Csorba költészetére: *önmagával és a múlandósággal, a halállal való szembenézés*. Úgy tűnhet, olyan költői alkat, aki szeret szenvedni. Úgy tetszik, ebben éli meg azt, amit tapasztal. Mielőtt azonban bárki félre hallaná szavait, rosszul értelmezné magatartását, hangsúlyoznom kell, hogy képes önmagával, vágyaival szemben is a *reális számvetésre*. Olvassuk csak el *Önkinzásaim* című versét. Itt nemcsak az ragadja meg a figyelmet, hogy mennyire szókimondóan és végsőkig lecupaszítva nézi önnön szenvedélyét. Fontos még, hogy felmérte, az önkinzás pszichológiai kifejezéssel mondva *libidó* neki. Ez a számvetés egyúttal allúzió arra, hogy a költő pontosan tudja, miért kellett ezt végigcsinálnia, s miért nem írhat másként. A sok kérdés, kétely felelősségvállalás önmagával szemben. Olyan utat teremtettek, ami az önmegmutatás, a belső világ kitárulása szempontjából majdnem kizárólagos jellegű. A kétely, a kételkedés, *mindennek racionális és ellentétekben látó megközelítése* a lényeges. Nyilván nem véletlen, hogy az *Önkinzásaim* előtt a *Cyrano érdeke* című vers szerepel. Csorba szigorú kötetkomponálási elveit bizonyítja ez is. *Cyrano érdeke* a vers szerint az lenne, hogy ne beszéljen szépen, hiszen a bájos szavak, a gördülő mondatok a beszéd és az arc között így, ha Roxan megpillantja, nincs összhang.

Az ebben rejlő kétség fordulópont a versek világában. Láttuk már korábbi könyveiben, hogy mennyire pontos önmegfigyelésekkel írt. Külső és belső változásait szinte napló pontos-sággal jegyezte le verseiben. Ez a módszer folytatódik újabb kötetében. Egyik telitalálatos darabja a könyvnek a *Kisunokáim*. Megelőző könyveiben már kifejezte Csorba, hogy az élet folytonosságát biztosítottak látja, hiszen a szülő-gyermek kapcsolódáshoz unokák is odatársultak. Némileg új színezetet is adva így a folytonosságnak. A *Simeon tűnődésében* azzal a változástudattal, ami az öregedő emberekre jellemző, nézi kisunokáit, illetve szembesíti gondolataival a kívülről észlelhető növekedésüket, változásaikat. Azt például, hogy a gyerekek folytonosan szebbek lesznek, az öregember pedig — saját szavaival — „csúful rohamosan”. Majd az jutott eszébe, hogy a kisunokáknak előbb-utóbb el kell veszíteni a nagyapát. Ezért szövege hozzájuk szinte óhajto, könyörgő módon, hogy kegyelmezzenek. Idézzük a vers utolsó szakaszát:

*Kisunokáim, kegyelmezzetek,
most és akkor nagyon szeresettek,
ti maradtok úgys a győztesek,
a kellőnél jobban ne győztek!*

A *Simeon tűnődése* fő vonala kétségtelenül a múlandóság. Ezen belül a meditatív, töprengő vonás a legerősebb. A „közelgő fal” tudatában sem mondhat mást Csorba, csak azt, hogy jobban kell figyelnie, hűnek, bátornak, magát nem kímélőnek kell lenni, mert ezek a jegyek teszik igazán izgalmassá számára a vállalt pillanatot. A *Simeon tűnődésében* egészében az a megragadó, hogy a világra tekint. Nemcsak önmagát sajnálja, nemcsak belülről kísérli meg átélni azt, ami fontos, hanem a világra nézve is. A kötet és a verscím allúziója az egyik bibliai jelenetet idézi meg. Az agg Simeon képét, aki azzal, hogy Jézust a karjában tarthatta, elérte életének legboldogabb pillanatát. Természetesen hálálkodó szavakat mondott. De ott a kérdés is: mi értelme ezután az életnek? Csorba ebből a példázatból a szemlélődő meditációt emelte ki és azt, hogy a gondolkodásban, a kételkedésben a vállalás az egyik legfontosabb

elem. Nemcsak a tünődés ténye, a ráció munkája érdekes, hanem a világ, önmaga és az emberiség elfogadása. Ebből a nézőpontból mutatkozik meg igazán a verset összefoglaló sorok mélysége:

*Az ablaknál ülök Nehéz tavasz
Kincseket mutat mégis a világ
Remegés bélel hús kételkedés
Én Simeon előre s hátra nézek
és kétfelé tanácstalan vagyok...*

A kötet főbb témái a múlandóság, a természet átalakulása, a kétségek, a világ és az ember jövője feletti meditáció szigorú rendben kapcsolódnak egymáshoz. Ezen belül Csorba kiemelt, hangsúlyossá tett dolgokat, mint a bele nem nyugvás és az állandó szembesítés. Ezek nem teszik töredezetté a szemléletet, sőt a lírai világ bölcs derűjét sugallják. A rend karakterizálja a *Simeon tünődése* verseit. Az, ami „átjárt minden csöppke részt” és bentről tartja össze az egészt; a szépet és a rútat, a virulót és a hervadót, a múlandóságot és az örök létet. Az élet rendje bukkan elő a kötet minden sorából. (*Magvető.*)

LACZKÓ ANDRÁS

Cserei Mihály: Erdély históriája [1661—1711]

Bocskai István 1606-os „testamentomi rendelkezésében” szellemi-politikai örökségül és mintegy intelmül hagyta, hogy „valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél léssen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik is oltalmokra, javokra léssen. Ha pedig Isten azt adná, hogy a magyar korona Magyarországon magyar kézhez kelne egy koronás király alá, úgy az erdélyieket is intjük; nemhogy attól elszakadnának vagy abban ellent tartanának, de sőt segítik tehetőségek szerént és egyenlő értelemből, azon korona alá a régi mód szerént adják magokat.”

Az elmúlt esztendőkből több vasos, szépen gondozott kötetben is figyelemmel kísérhetjük, hogy Bocskai István utódai, mint „egyszemélyben felelősek”, miként tartották magukat mindennapi politikájukkal az idézett végakarathoz. Az 1980-ban, Bethlen Gábor születésének 400. évfordulója alkalmából megjelent emlékirat- és irodalmi dokumentumválogatás — (*Bethlen Gábor emlékezete*) — a nagy fejedelem magán- és közéletébe avatja az olvasót, s egyszersmind a békés, aranykorát élő Erdély szemlélődő, elégedett polgárává is honosítja őt. Szalárdi Jánosnak ugyancsak 1980-ban kiadott *Siralmas magyar krónikája* — nyelvünknek ez az alig-alig megnyitott és leltárba vett kincsesháza — fele részben tárgyalja a Bethlen Gábor halálát követő politikai és gazdasági stabilitásnak külpolitikai sikerekkel is fémjelezhető bő negyedszázadát, s fele részben a fejedelemség pusztulásának II. Rákóczi György felelőtlen lengyelországi hadjáratával kezdődő üszkös, véres esztendeit. Mindannak lerombolásához, amit négy évtized alatt építettek, négy esztendő se kellett. A felperzselt földön Bocskai végrendelete is elhamvadt.

Az Erdélyi Fejedelemség I. Apafi Mihály 1661-es trónra kerülésekor romos árnyékfejedelemség volt, és jószerével a későbbi évtizedekben is az maradt. Már nemcsak hogy a magyarországi rendi érdekek és protestantizmus védelmezőjeként nem léphetett fel, de saját rendi, vállalási s korábbi viszonylagos állami önállóságát se védelmezhetette meg a törököt Magyarország